Kari Spernes
Marianne Hatlem

DEN FLERKULTURELLE BARNEHAGEN I BEVEGELSE

2. utgave

Teoretiske og praktiske perspektiver

GYLDENDAL

KARI SPERNES OG MARIANNE HATLEM

DEN FLERKULTURELLE BARNEHAGEN I BEVEGELSE

TEORETISKE OG PRAKTISKE PERSPEKTIVER

2. utgave

GYLDENDAL

© Gyldendal Norsk Forlag 2019
1. utgave 2013
2. utgave 2019

ISBN 978-82-05-52840-6

Omslagsdesign: Gyldendal Akademisk
Illustrasjoner: © Hilde Sofie Fjeld
Layout: Bøk Oslo AS
Sats: Bøk Oslo AS
Brødtekst: Minion Pro 10,5/15 pkt

Alle henvendelser om boka kan rettes til
Gyldendal Akademisk
Postboks 6730 St. Olavs plass
0130 Oslo

www.gyldendal.no/akademisk
akademisk@gyldendal.no

Det må ikke kopieres fra denne boka i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Alle Gyldendals bøker er produsert i miljøsertifiserte trykkerier.

Se www.gyldendal.no/miljo

Forord

Denne boka er en redigert utgave av *Den flerkulturelle barnehagen i bevegelse – teoretiske og praktiske perspektiver*, som ble utgitt i 2013. De vesentlige endringene er knyttet til ny rammeplan for barnehagen 2017 samt endringer i barnehageloven og i norsk innvandringspolitikk. Denne boka er primært tiltenkt studenter i barnehagelærerutdanningen, men vi tror at boka også vil være nyttig lesning for barnehageansatte som ønsker økt kompetanse innenfor det flerkulturelle feltet.

Barnehagen er en viktig inkluderings- og språkopplæringsarena. Stortingsmeldingen *Kvalitet i barnehagen* (Kunnskapsdepartementet, 2009) poengterer at det er et mål å øke deltakelsen av minoritetsspråklige barn i barnehage, og den offentlige utredningen *Mangfold og mestring* (NOU 2010: 7) påpeker behov for mer praksis på feltet.

Vi ønsker gjennom denne boka å gi deg som bachelorstudent på barnehagelærerutdanningen kunnskap som gjør deg rustet til å arbeide i en barnehage preget av mangfold. Paragraf 1 i *forskrift om*

rammeplan for barnehagelærerutdanning (Kunnskapsdepartementet, 2012) gir føringer om dette:

> Utdanningen skal legge vekt på det økte mangfoldet i barnehagen, herunder økt andel barn under tre år, flere barn med særskilte behov og flere flerspråklige barn.

Begrepet mangfold i denne boka er knyttet til barn, foreldre og ansatte med flerkulturell bakgrunn. Boka tar utgangspunkt i temaer som samsvarer med læringsutbytter i forskriften. Læringsutbyttene er inndelt i kunnskaper, ferdigheter og generell kompetanse, og temaene er knyttet til læringsutbytter innenfor alle områdene. Som utdannet barnehagelærer følger det av læringsutbyttene at du

- har kunnskap om barnehager i Norge, herunder barnehagens egenart, historie, samfunnsmandat, lovgrunnlag og styringsdokumenter
- har bred kunnskap om hvordan barns danning foregår, om moderne barndom, barnekultur, barns ulike oppvekstvilkår, bakgrunn og utvikling i et samfunn preget av språklig, sosialt, religiøst, livssynsmessig og kulturelt mangfold
- kan vurdere, stimulere og støtte barns ulike evner, og ta hensyn til barns ulike bakgrunn og forutsetninger
- kan trekke globale, nasjonale, regionale, lokale og flerkulturelle perspektiver, preget av respekt og toleranse, inn i barnehagens arbeid
- har endrings- og utviklingskompetanse, kan lede pedagogisk utviklingsarbeid og bidra til nytenking og innovasjonsprosesser for fremtidens barnehage

Kunnskapsdepartementet, 2012, §2

Nasjonale retningslinjer for barnehagelærerutdanning utdyper også viktigheten av kunnskap om mangfold:

> Kunnskap om mangfold, etnisitet, urfolk, likeverd, inkludering og likestilling er en forutsetning for å lede det pedagogiske arbeidet.
> UHR-Lærerutdanning, 2018, s. 11

Studenter, deltakere på kurs og i utviklingsprosjekter, tidligere og nåværende kollegaer og ikke minst barn og foreldre i barnehagen, gir oss stadig nye refleksjoner. Også privat har vi møtt mennesker som tenker forskjellig fra oss selv, og vi er begge takknemlige for å ha blitt beriket av disse møtene. I møter med ulikhet møter vi også oss selv, og vi utfordres på våre egne tanker og våre forståelser. Å jobbe med og for en kontinuerlig kunnskapsutvikling er en pågående og livslang prosess.

De menneskelige møtene har sammen med den teoretiske bakgrunnen fra studier innenfor feltet gitt oss tanker om hva det er viktig å rette søkelyset mot i en bok som denne. En stor takk til dere alle sammen! Barna i barnehagen fortjener det aller beste, og for å levere kvalitet trenges det kunnskap, vilje til å utfordres og ønske om å ha en lærende innstilling til utdanning og profesjon i barnehagen som institusjon. Målet må være at alle – både barn og voksne – kjenner tilhørighet og delaktighet i barnehagens virksomhet, og at alle er en del av et felles vi.

En spesiell takk til kollega Hilde Sofie Fjeld, som har bidratt med enkle og uttrykksfulle strektegninger.

Halden, januar 2019
Kari Spernes og *Marianne Hatlem*

Innhold

INNLEDNING 13
Tankene bak boka 13
Oppbygging 17

DEL 1 FORHOLD I SAMFUNNET 21

KAPITTEL 1 INNVANDRING OG ULIKE GRUPPER ETNISKE MINORITETER 23
Sentrale begreper 26
Innvandring i historisk perspektiv 27
Innvandring i nyere tid 31
Urbefolkning – samene 33
Nasjonale minoriteter 35
Nyere grupper etniske minoriteter 40

KAPITTEL 2 BARNEHAGENS STYRINGSDOKUMENTER I ET MANGFOLDSPERSPEKTIV 42
Barnehageloven 43
Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver 47
Det samiske i barnehagen 56

KAPITTEL 3 EN FLERKULTURELL BARNEHAGE 59
Barnehagens pedagogiske forankring 60
Definisjon av en flerkulturell barnehage 63
Kriterier for en flerkulturell barnehage 65
Oppsummering av del 1 80

DEL 2 INDIVIDETS BAKGRUNN 83

KAPITTEL 4 IDENTITET OG IDENTITETSDANNELSE 85
Identitetsmarkører 85
Identitetens mange dimensjoner 99

KAPITTEL 5 KULTUR OG SPRÅK 103
Kulturbegrepet 104
Kulturforståelser 105
Flerspråklighet 117

KAPITTEL 6 Å VÆRE MIGRANT 129
Livet i hjemlandet 131
På reisefot 133
Første møte med Norge 133
Identitetsdannelse i en migrasjonssituasjon 135
Truet identitet 144
Oppsummering av del 2 147

DEL 3 SAMSPILLET I BARNEHAGEN 149

KAPITTEL 7 IKKE «VI OG DE ANDRE» – BARE «VI» 151
Minoritet og majoritet 154
Likhet eller likeverd 157
Etnosentrisme eller kulturrelativisme 159
Inkludering 160
Barnets og familiens bakgrunn 162

KAPITTEL 8 INNLEMMINGSSTRATEGIER 167
Segregering 168
Assimilering 171
Integrering 173
Innlemming i barnehagen 175

KAPITTEL 9 SAMSPILL MELLOM AKTØRENE I BARNEHAGEN 179
Dialogbegrepet 180
Samspill mellom barnehagelærer og barn 185
Samspill mellom barn 188
Samspill mellom kollegaer 190
Samspill mellom barnehagelærer og foreldre 193

KAPITTEL 10 RASISME OG DISKRIMINERING 198
Rasisme 199
Diskriminering 203
Diskriminering i barnehagen 206
Oppsummering av del 3 208

DEL 4 EN FLERKULTURELL BARNEHAGE 211

KAPITTEL 11 LIKEVERD OG MANGFOLD I BARNEHAGEN 214
Barnehagens arbeid for likeverd 214
Synliggjøring av mangfold 219
Barnas kunnskaper og erfaringer forstås som ressurser 223
Foreldrene forstås som ressurs 225
Personalet forstås som ressurs 227

KAPITTEL 12 BARNEHAGENS TILPASNING TIL MANGFOLDET 229
Organisering av hverdagen tilpasset mangfoldet 230
Pedagogisk innhold tilpasset mangfoldet 232
Internasjonalt engasjement i barnehagen 238
Ressurssider for ansatte i barnehagen 240

KAPITTEL 13 FORELDRESAMARBEID TILPASSET MANGFOLDET 244
Formaliteter knyttet til foreldresamarbeid 244
Å skape tillit og forståelse mellom foreldre og barnehage 247
Samarbeid i barnehagehverdagen 254
Oppsummering av del 4 256

LITTERATUR 259

STIKKORD 267

Innledning

Tankene bak boka

Norge har alltid vært et flerkulturelt samfunn, men dagens samfunn har et enda større mangfold av språk- og kulturbakgrunner enn tidligere på grunn av økt flytting over landegrenser. Dette krever at ansatte i barnehagen har en flerkulturell kompetanse som bidrar til å gjøre barnehagen til en møteplass for fellesskap og deltakelse. I barnehagen skal mangfold og flerkulturell forståelse være en naturlig og selvfølgelig del av hverdagspraksisen. Ifølge rammeplanen for barnehagen skal barnehagelæreren ta hensyn til både det særskilte og det som er felles for alle barn i Norge:

> Barnehagen skal fremme respekt for menneskeverdet ved å synliggjøre, verdsette og fremme mangfold og gjensidig respekt. Barna skal få oppleve at det finnes mange måter å tenke, handle og leve på. Samtidig skal barnehagen gi felles erfaringer og synliggjøre verdien av fellesskap.
>
> Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 9

Mangfold og mestring (NOU 2010: 7) legger vekt på manglende flerkulturell kompetanse blant ansatte i alle utdanningsledd: fra barnehage til universiteter og høgskoler. Flere av tiltakene i utredningen knytter seg til å utvikle kompetanse for studenter i lærerutdanningene og til ansatte i barnehagen. Stortingsmeldingen *Tid for lek og læring. Bedre innhold i barnehagen* (Kunnskapsdepartementet, 2016) framhever også viktigheten av flerkulturell kompetanse blant ansatte i barnehagen, og satsingen *Kompetanse for mangfold 2013–2017*[1] hadde flere tiltak som skulle bidra til å øke kompetansen i barnehagepersonalet. Denne boka er et bidrag for å gjøre barnehagelærere kompetente til å jobbe i en barnehage preget av mangfold. *En flerkulturell barnehage i bevegelse – teoretiske og praktiske perspektiver* er i første rekke beregnet på barnehagelærerstudenter, men den er også aktuell for barnehageledere og andre faggrupper i barnehagen som ønsker kunnskap om det flerkulturelle feltet. Boka er tilegnet dem som våger å gripe utfordringer, og som ønsker å utvikle og utfordre egen tenkning.

Utgangspunktet for å utvikle egen kompetanse og ikke minst egne holdninger bygger på erkjennelsen av at det du blir bevisst, kan du gjøre noe med – det du ikke blir bevisst, gjør noe med deg!

Vårt mål er at denne boka skal gi deg som kommende barnehagelærer et utvidet perspektiv som medfører endring i både kompetanse og egne holdninger. Flerkulturell kompetanse er en forutsetning for å kunne utføre en god jobb i barnehagen. Kompetanse bygger på kunnskap, som igjen bidrar til bevissthet, og bevissthet bidrar igjen til refleksjon. Å reflektere vil si det samme som å være undrende, eller som vi sier til studentene: å være positivt nysgjer-

1 https://www.udir.no/laring-og-trivsel/kompetanse-for-mangfold/

rig. Positiv nysgjerrighet bidrar til ønske om ny kunnskap, og slik fortsetter bevisstheten og ny refleksjon. Denne prosessen vil igjen føre til endret praksis, slik at barnehagen blir som rammeplanen for barnehagen sier: «en lærende organisasjon» (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 15). Barnehagelærerens kunnskap og kompetanse er en forutsetning for kvalitet i barnehagen. Det er barnehagelæreren som har ansvaret for at det skapes en felles forståelse i personalgruppa, og det er de som skal veilede det øvrige personalet (Kunnskapsdepartement, 2017). Det hviler derfor et stort ansvar på barnehagelærerne ved at de gjøres til kvalitetsgarantister for arbeidet i barnehagene.

Å leve sammen i et mangfoldig samfunn er en av vår samtids store utfordringer og også en mulighetsressurs. Ikke minst har vi i Norge erfart hva hat til mangfold og ulikhet kan føre til i handlinger gjennom terroraksjonen i Oslo og på Utøya 22. juli 2011. Et flerkulturelt samfunn går ikke over, men er en tilstand som er kommet for å bli. Bevegelse over land og grenser er en del av den menneskelige historien. Alle innbyggere i Norge har røtter fra innvandring, selv samene som er Norges urbefolkning.

Det er etter hvert blitt flere måter å være norsk på. Vi må lære å leve med ulikhet og akseptere at vi har ulike oppfatninger om skikk og bruk: hva som er rett og galt, eller hva som er pent og stygt. Barn, barnehageansatte og foreldre med ulike utgangspunkt, ulikt verdigrunnlag og ulik tradisjon skal fungere sammen i et fellesskap. Det krever at barnehagelærerne forstår hva ulikheten kan innebære, og at de bidrar til at barn og foreldre forstår og kjenner tilhørighet til den norske barnehagen.

> Jeg skulle ønske noen hadde opplyst meg om livet i Norge og om hvordan man forstår nordmenn, da ville jeg spart meg selv for mange uheldige situasjoner.
>
> Al-Kubaisi, 2000, s. 12 flg.

Utsagnet kommer fra en person som etter 13 år i Norge sier at han fortsatt opplever å leve «i spagat mellom to kulturelle universer og to symbolske systemer» (Al-Kubaisi, 2000, s. 7). Barnehagen og skolen er stedet for å gi barn og ungdom med innvandrerbakgrunn denne kunnskapen som Al-Kubaisi savnet. At barn og ungdom får informasjon om det norske samfunnet, er i seg selv ikke nok for at de skal utvikle en trygg identitet. Østberg (2003), som har forsket på unge muslimer i Norge, sier at det er berikende å ha tilhørighet i to kulturer, men det krever at de ulike arenaene forstår og anerkjenner begge tilhørighetene. For at man skal forstå og anerkjenne mennesker som er forskjellige fra seg selv, kreves det kunnskap og vilje til å utvide egne perspektiver. Barnehagelærere må tilegne seg den kunnskapen de trenger for å få dette perspektivet, og de må også bidra til at foreldrene forstår barnehagen, skolen og samfunnet. Barnehagen er for mange, både barn og foreldre, det første møtet med det norske samfunnet, og «Barnehagen må tilstrebe at barnet ikke kommer i lojalitetskonflikt mellom hjemmet og barnehagen» (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 29). Barnehageansatte må støtte familien i det som er viktig for dem. De må vise respekt for foreldrenes synspunkter og arbeide aktivt for at barna ikke skal bli fanget i et motsetningsforhold mellom barnehagen og hjemmet. Spesielt når det er ulike synspunkter mellom barnehagen og hjemmet, er det viktig å tenke på at alle foreldre ønsker det beste for barnet.

Oppbygging

Bevissthet om hvilke begreper som brukes, er nødvendig fordi ordene vi bruker, er med på å skape virkeligheten (Kjeldstadli, 2008). Språk er derfor makt. Barnehagelærere og barnehagelærerstudenter uttrykker ofte usikkerhet når det gjelder hvilke begreper som bør brukes i tilknytning til mennesker med innvandrerbakgrunn. At vi må ha begreper for å gruppere mennesker, er i seg selv uheldig, fordi det kan føre til at vi ikke ser enkeltindividet, men at vi forstår mennesker som representanter for ei gruppe. Begreper som «våre nye landsmenn», «innvandrer», «minoritetsspråklig» og «flerspråklig» bidrar også til at det i mange sammenhenger skapes et unødvendig skille mellom «oss», de med norsk opprinnelse (hva nå det måtte være), og «dem», innvandrerne. I enkelte sammenhenger er det likevel nødvendig å bruke begreper som kategoriserer, for eksempel i en bok som denne. At barnehagelærere og barnehagelærerstudenter er opptatt av hvilke begreper som bør brukes, forstår vi som positivt, fordi det betyr at de reflekterer over problemstillinger som er knyttet til mangfold i barnehagen. Det betyr også at barnehagelærere og studenter er opptatt av at de ikke skal bruke begreper som kan være støtende, stigmatiserende, eller som personen selv ikke kjenner seg igjen i.

I denne boka bruker vi i hovedsak begrepene innvandrerforeldre og barn med innvandrerbakgrunn. Med innvandrer forstår vi (som Statistisk sentralbyrå) personer født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre og med fire utenlandsfødte besteforeldre. Begrepet barn med innvandrerbakgrunn kan bety at barnet selv er født i et annet land, eller at barnet er født i Norge, mens begge foreldrene er født i et annet land. Utover dette viser begrepene verken til språklig

eller kulturell tilknytning. Andre begreper som brukes, og hvordan enkelte begreper forstås, presenteres løpende i teksten. Denne boka er skrevet med tanke på *alle* barnehagelærere og barnehagelærerstudenter uansett bakgrunn, og det er vårt mål at uansett bakgrunn skal leseren oppleve seg inkludert i termene barnehagelærer og barnehagelærerstudent.

Boka består av fire deler, og hver av delene ses i sammenheng med barnehagehverdagen:

I. Forhold i samfunnet
II. Individets bakgrunn
III. Ulike møter
IV. En flerkulturell barnehage

De tre første delene presenterer i hovedsak teori, men praksisfortellinger brukes for å vise at teorien har sammenheng med det som skjer i barnehagen. Dersom ikke annet er nevnt, viser eksemplene til egne erfaringer. Del IV er en mer praktisk del som viser eksempler på hvordan barnehagen og barnehagelæreren kan møte mangfoldet.

I enkelte kapitler er det lagt inn øvelser eller refleksjonsoppgaver. Disse er brukt i egen undervisning i de ulike lærerutdanningene, og vi har erfart at de er nyttige i studentenes eget refleksjonsarbeid. Dersom du tar deg tid til å gjennomføre øvelsene, tror vi det vil gi deg en bedre forståelse av teksten, ved at refleksjonen bidrar til egen bevissthet. Hver del og hvert kapittel er en selvstendig del av boka og kan leses uavhengig av de andre kapitlene. Vi anbefaler likevel at boka leses kronologisk, for å få en best mulig sammenheng i teksten.

Illustrasjonene i boka er tenkt som et supplement til teksten. I tillegg til litteraturlista bak i boka finner du litteratur og nettsteder for

utfyllende lesning fortløpende i teksten. Mye av innholdet bygger på samtaler med mennesker som har bakgrunn fra ulike kulturer. Av hensyn til personvernet er det brukt fiktive navn i eksemplene.

Kompetente barnehagelærere er barnehagens viktigste ressurser. Det er vårt ønske at innholdet i denne boka skal bidra til å få barnehagelærere til å reflektere over eget møte med barn, foreldre og kollegaer i en barnehage preget av mangfold. Kversøy (2005) sier at å reflektere er å tørke støv av vanetenkningen. Denne boka kan være støvkluten du som leser bruker i egen refleksjon, enten alene eller sammen med medstudenter, lærere i studietiden og kollegaer i barnehagen.